

-1 Oponentský posudek disertační práce Jana Čiháka
Střídání spisovné a obecné češtiny jako didaktický problém

Předkládaná disertační práce J. Čiháka se zabývá v současné době velmi aktuálním tématem s tím, že autor usiluje o objektivní a kvalifikované postižení jazykové situace, která se týká češtiny jako vyučovacího předmětu i jako vyučovacího jazyka na střední škole.

Cíl práce je formulován v úvodu jako sledování existence specifické diglosie v českém jazyce s upřesněním na funkční střídání dvou kódů v rámci národního jazyka, tj. češtiny spisovné a obecné češtiny. Uvedené střídání se vyskytuje i ve vyučovacím procesu a má tam své oprávnění. V tomto smyslu můžeme celkově konstatovat, že disertace splnila stanovený cíl, a to jak v teoretickém pojednání, tak zejména ve výzkumné části.

Z hlediska metod práce jde v první poměrně obsáhlé části o teoretickou analýzu vyplývající ze studia lingvistické a sociolingvistické literatury. Na začátku se vychází z názorů příslušníků Pražského lingvistického kroužku a dále autor postupuje až ke svým současníkům. Většinou názory přijímá, avšak dovede se postavit i k některým stanoviskům kriticky. Je třeba zdůraznit, že pracuje s četnými publikacemi psanými v angličtině. Ty nejsou jen ozdobou díla, ale jsou zcela funkčně využívány spolu s dalšími pracemi. Na druhé straně však mi vadí, že opomíjí některá důležitá stanoviska významných domácích autorů. Především jde o úvahy právem vyznamenaného Františka Daneše. Jeho dva tituly jsou uvedeny v literatuře, avšak jeho komentáře k Fergusonovu pojmu diglosie se objevují již dříve, např. v příspěvku do sborníku zdejší fakulty *Pojem „spisovného jazyka“ v dnešních společenských podmínkách* (1988, sborník *Dynamika spisovné češtiny z hlediska lingvistické teorie aškolské praxe*). Za připomenutí by stály i sociolingvistické postřehy brněnského sociolingvisty Jana Chloupka v tom smyslu, že spisovný jazyk nemá prostředky, které signalizují důvěrný kontakt, a proto nepostačuje v neprestížních mikrosituacích. K problematice jazykové kultury a jazykové výchovy se vyslovil i Alois Jedlička (*Spisovný jazyk v současné komunikaci* UK 1974)., i když jeho pokus zavést termín *běžně mluvený jazyk* se neujal.

Souhlasím s autorem, který koriguje názory F. Čermáka (1997) na to, že dítě při vstupu do školy zjišťuje, že mluví špatně, když správná je pouze spisovná varieta. Podle současných školských dokumentů uvádějících očekávané výstupy je školní vzdělání v prvních dvou letech zaměřeno na rozvoj přirozené komunikační kompetence, rozlišování spisovnosti a nespisovnosti přichází postupně od třetího ročníku. Z tohoto hlediska se zřejmě již dost změnilo a snad i nadále mění.

Důležitou metodou je v autorově práci komparace. Srovnává požadavky na práci a působení učitele od starších názorů Šmilauerových z roku 1968 přes publikaci Brabcové - Vitvara až po současné názory uplatňované v jednotlivých didaktikách a kurikulárních materiálech. Dále jsou v centru jeho zájmu čtyři různé učebnice českého jazyka pro střední školy. Je dost pochopitelné, že nejhůř dopadá nejstarší, a to předlistopadová učebnice, která podléhala četným normalizačním tlakům. Zároveň odráží i určité překonané sociolingvistické názory. Dobová podmíněnost je v ní tak výrazná, že ji lze obtížně radit vedle učebnic pozdějších. Zároveň se srovnáním

ukazuje, jak se tvorba učebnic, didakticky zaměřených publikací i kurikulární dokumenty posunuly celkově v pozitivním směru. Větší volnost při užívání jazykových prostředků však nelze chápat jako negaci toho, že spisovná čeština zůstává nadále kulturní hodnotou.

Co považuji v posuzované práci za nejvýznamnější a nejpřínosnější je její výzkumná část. Jde nejdříve o analýzu kvantitativní, týkající se užívání prostředků SČ a OČ v řeči učitelů v průběhu vyučovacích hodin. Týká se jak češtinářů, tak učitelů jiných vyučovacích předmětů. Své výsledky autor srovnává s údaji získanými při sledování televizních diskusních pořadů. Ještě zajímavější pro posuzovatele se ukazuje kvalitativní analýza, tj. soubor komunikačních neformálních situací, v nichž se zcela přirozeně uplatnily ve vyučovací hodině výrazy z obecné češtiny, a to v replikách žákovských i učitelských. Jde o situace bezprostřední, emocionálně zabarvené, někdy i humorné; podmínky pro střídání kódů SČ a OČ bývají velmi pestré a někdy obtížně klasifikovatelné, výrazně vždy záleží na osobnosti učitele.

Je škoda, že obsahově zajímavá práce trpí především formálními nedostatky. Jde o časté grafické jevy, neopravené překlepy a nestandardní psaní horního indexu, dále o jevy pravopisné, zejména psaní *tématicky*, zkratky *npř.* a jiné. Z terminologického hlediska jsou další nevhodné výrazy: změna *y* v *ej* není přehláska, ale diftongizace, podobně změna *é* v *i* je úžení, nikoliv přehláska. Typ *bejt* bych oddělila od předponového *výklad*, *výnos*, aj.; oficiální název je dnes *mateřská škola*. Někdy se mi jeví autorovy výrazy příliš silné, např. *absurdní*, *fatální* na s. 65. Všechny uvedené i jiné nedostatky jsem označila přímo v textu.

Celkově lze konstatovat, že disertace J. Čiháka přinesla zajímavé výsledky, pokud jde o přímou komunikaci ve vyučování v určitém územně vymezeném regionu (Praha, Středočeský kraj) a má patrně i širší platnost. Ukázala však i obecnější souvislosti týkající se našeho školství: srovnáním názorů didaktiků, učebnic a kurikulárních materiálů se zřetelně jeví, že od r. 1989 nastal výrazný posun k vhodnějšímu a živějšímu užívání češtiny přímo ve výuce, k širšímu uplatnění různých prostředků, které nemusí být vždy jen spisovné.

Práce tak tematicky obohacuje naši odbornou literaturu, splňuje podmínky kladené na řízení k obhajobě.

V Praze 22. srpna 2011

Doc. PhDr. Naděžda Kvítková, CSc.